

18.2.2016

טקס הענקת אות "יקיר/ת התכנון 2016" בכנס "איגוד המתכננים בישראל"

דברים בשם הזוכים

על הזכות והחובה שלנו כמתכננים לקדם איכות חיים לכול

ערב טוב לכולכם,

את ההזדמנות המיוחדת הזו, שניתנה לי הערב, לדבר בשם הזוכים בעיטורי "יקיר/ת התכנון" ו"נאמן התכנון", אני מבקשת למקד בתפקיד המיוחד שלנו כפרופסיונלים בתחום התכנון העירוני.

הרשו לי להתחיל את דברי בסיפור. כידוע לחלקכם, תחום עיסוק מרכזי עבורי הינו התחדשות עירונית. בין היתר, יחד עם עמיתים (כולל תמי גבריאל שיושבת כאן איתנו) אני מנהלת מחקר שנועד לאפשר התחדשות עירונית, חיזוק ומיגון בניינים – וריאציה של תמ"א 38 – בפריפריה של ישראל, כשמקרה הבוחן שלנו הוא קריית שמונה. במקביל, אני עוקבת אחר גלגולי החוק החדש להקמת "רשות ממשלתית להתחדשות עירונית" (שיחליף את החוק הוותיק מ-1965), ושמחתי לקרוא בעיתון לפני ימים אחדים, שהרשות החדשה מתכוונת להקדיש מתקציבה להקמת מינהלות להתחדשות עירונית ברשויות מקומיות חלשות. קיוויתי שהחלטה זו מסירה את אחד החסמים בפני התחלת פעילות בקריית שמונה, עד שראיתי במצגת של משרד הבינוי והשיכון כי הקריטריון המוצע לקבלת מענק להקמת מינהלת יהיה מספר הדירות החדשות שתבנינה או שיש פוטנציאל שתבנינה במסגרת ההתחדשות העירונית.

מי כמו קריית שמונה, הממוקמת על קוון השבר הסורי-אפריקני, שנתונה במשך עשרות שנים להתקפות טילים, ושהחלק הארי של בנייניה אינם עומדים בסטנדרטים המקובלים בשנות האלפיים, זקוקה לחיזוק ומיגון בניינים ולהתחדשות עירונית? אך אבוי, איש עיריית קריית שמונה ערך חישוב וסיפר, שבעשור האחרון נבנו בעירו 90 דירות חדשות – תשע דירות לשנה; מה הסיכוי של עיר קטנה ופריפריאלית זו לעמוד בתחרות בין עיריות שתבנינה הכי הרבה יחידות דיור חדשות?

כאן אנחנו, המתכננים, נכנסים לעניין. אני אומרת שעלינו מוטלת האחריות להתריע; המתכנן הוא שצריך לקרוא בקול ש"המלך עירום", שאם הקריטריון לזכאות לסיוע הוא כמות ההתחדשות במקום, הרי האמירה שהרשות החדשה תסייע לעיריות חלשות היא בגדר הולכת שולל.

בעיתון של אתמול ראיתי, שגיאוֹקרטוגרפיה – המכון שמנהלים רינה דגני ואבי דגני, שותפי לאות המוענק הערב, לוקח ברצינות את אחריות המתכנן ומתריע: מכיוון שהפרויקטים של תמ"א 38 נבחנו כיום רק על בסיס היתכנות כלכלית, ומפני שאין סיכוי שיזם יגיע להיתכנות כלכלית ביישובי הפריפריה, הרי תושביהן לא יהנו מן התכנית; כך תמ"א 38 מגדילה את הפערים בישראל ופועלת בניגוד לצדק חברתי.

מדוע האחריות עלינו? למה לא על בעלי מקצועות אחרים המעורבים בקבלת ההחלטות לגבי הקמת הרשות להתחדשות עירונית, כולל כלכלנים, עורכי דין ואדריכלים? אני טוענת שאנחנו אחראים כי המקצוע שלנו הוא פרופסיה ואנחנו מצוים על אחריות פרופסיונאלית. אנסה להסביר תשובה זו.

תכנון ערים, או תכנון ערים ואזורים, הינו בעת ובעונה אחת דיסציפלינה מדעית וגם פרופסיה. הוא עומד בקריטריונים של דיסציפלינה בהיותו תחום דעת הנלמד באקדמיה, מבוצע לגביו מחקר אקדמי באוניברסיטאות, רואים אור כתבי עת המוקדשים לו ומתקיים שיח פנימי בתוכו, שחלקו מתרחש בכנסים ובאגודות מקצועיות, בדיוק כמו הכנס הזה. האם הוא גם פרופסיה? לא אמנה כאן את כל מאפייני הפרופסיה אלא אעמוד על המרכזי ביניהם: קיומה של שליחות חברתית, שחברי הפרופסיה מצוים לקיימה, בתוקף האתיקה הפרופסיונאלית שלהם. הרפואה הינה הפרופסיה העתיקה והמבוססת ביותר. השליחות/ אחריות שלה ידועה וברורה לכול: לדאוג לבריאות של כולנו; חובת הרופא מוצאת ביטוי חד וברור בשבועת הרופא, וכל סטודנט לרפואה שמסיים את בית הספר אומר "אני נשבע" לפני שהוא מקבל תעודת רופא.

לפני למעלה מ-40 שנה, נתן גלייזר – שהיה המראשוני המתכננים שמקורם במדעי החברה, מי שערך תקופה ארוכה את כתב העת הידוע THE PUBLIC INTEREST (ושהייתה לי הזכות להיות סטודנטית שלו בהרווארד), כתב מאמר שהבחין בין פרופסיות "מז'וריות" – רפואה ועריכת דין, לבין פרופסיות "מינוריות", שביניהן הוא מנה את התכנון העירוני. לדבריו, בעוד שברור ששליחות הרופאים הינה קידום הבריאות ושליחותם של עורכי הדין הינה קידום הצדק, השליחות החברתית של הפרופסיות המינוריות – שהתכנון ביניהן – עמומה ונתונה בוויכוח, בתוכן ומחוצה להן, וזה מה שמפריע ללגיטימציה הציבורית שלהן. דברים דומים לאלה השמיע באותו זמן גם פיטר מרכוזה מאוניברסיטת קולומביה. דבריהם של גלייזר ומרכוזה לגבי פרופסית התכנון העירוני היו נכונים בשנות ה-70 למאה הקודמת ונכונים גם היום. עבור ההתפתחות הפנימית שלנו כפרופסיה ועבור הלגיטימציה הציבורית והמעמד הציבורי של המקצוע שלנו, חיוני שנדון בדברים, שנחדד את עמדתנו ונבהיר אותה לעצמנו ולעולם שמחוצה לנו. לדעתי, הייחוד שלנו הינו בשתי נקודות חשובות: בתפיסה ההוליסטית, הכוללנית, ובמחויבות המיוחדת כלפי

אוכלוסיות מוחלשות, אוכלוסיות מעוטות משאבים. לשתי אלה יש ביטויים יפים ב"אמנת המתכננים" שהאיגוד אימץ; אך בתוך האמנה הרחבה הזו הן קצת הולכות לאיבוד. יש למצוא דרך לתמצת את הדברים ולהציג לעצמנו ולעולם באופן חד וברור את הערך המוסף המיוחד שבמקצוע התכנון. אני מנצלת את הבמה הזו כדי להציג את ההצעה שלי: השליחות המיוחדת של המתכננים היא "לקדם איכות חיים לכול, תוך דגש על צדק חברתי-מרחבי". אינני מתכוונת לומר שמתכננים יכולים או רוצים להתעלם מסוגיות של צמיחה כלכלית ויעילות כלכלית; לא סביר לא להתחשב בן, אך חשוב מאד לדעת ולהודיע לאחרים שאינם חזות הכול; שתכנון בבסיסו ובמהותו הוא עם אנשים ולמען אנשים.

לא אוכל כעת להיכנס לסוגית ההגדרות של "איכות חיים", של "לכול" ושל "צדק חברתי-מרחבי". אומר רק, שסביר שלכל אחד מאלה יהיה מרחב של הגדרות, מרחב שהוא בעת ובעונה אחת מספיק חד, כדי לשדר את המסר כלפי פנים וכלפי חוץ, ומספיק רחב, כדי לספק מכנה משותף למתכננים לסוגיהם. ואוסיף עוד שלדעתי, הניסוח התמציתי שהוצע מתאים הן עבור תיאור ליבת ההתמחות הייחודית של מתכננים – ליצור מקומות טובים יותר שמספקים איכות חיים טובה יותר לאנשים רבים – והן עבור הגדרת הערכים – צמצום פערים בין פרטים וקבוצות בתוכנו, בדור הנוכחי, ובינינו לבין הדורות הבאים. מבחינתי, זכות גדולה הייתה לי ויש לי לעסוק במקצוע, אשר מאפשר לי לאסוף ולגבש ידע וליישם ידע, בהתאמה לערכים שאני מאמינה בהם. סביר בעיני שגם שני עמיתי, פרופסור ארנסט אלכסנדר ופרופסור אבי דגני, שקיבלו היום את העיטור מאיגוד המתכננים, חשים כמוני את הזכות הגדולה של מתכננים לחבר בין עיסוקם לבין הערכים שלהם. מקווה שגם הם יסכימו שהמטרה של "קידום איכות חיים לכול, תוך דגש על צדק חברתי-מרחבי" הינה לב השליחות שלנו, הערך המוסף של מקצוע התכנון.

לקראת סיום, הרשו לי בשמם ובשמי להודות למי שהעלו את שמותנו ופעולותנו כראויים לעיטור, לשופטים שבחרו בנו, ולמארגני הכנס המיוחד במקום המיוחד הזה. אישית, אני מבקשת להודות מעומק הלב ליוסי בן זוגי, שיחד עמו חגגתי שלשום 55 שנות נישואין, לנגה בתי, שמייצגת כאן גם את אחיה שבח"ל, ולנציגים הבוגרים של דור הנכדים, ניתאי, ואיתמר. ולבסוף, תודה רבה למורים שלי, לעמיתי בטכניון ובמקומות אחרים, ובמיוחד לסטודנטים הרבים שלימדתי והנחיתי ולמדתי מהם לאורך הדרך; הקשר איתם לימדני להאמין במאמר חז"ל: "הרבה למדתי מרבתי, מחברי - (עוד) יותר מרבתי, ומתלמידי – יותר מכולך".*

תודה לכולכם והמשך ערב טוב.

* נאמר בתלמוד הבבלי בשם האמורא רבי חנינא (מסכת תענית, דף ז', ע"א).

את הצעתי פרטתי בפרק לספר שערכתי יחד עם עמיתה וחברה – סוזאן פיינסטיין, שכותרתו:
Promoting Justice in Urban Development – קידומו של צדק חברתי באמצעות פיתוח עירוני.